

ÜTOPYALAR VE EĞİTİM SORUNSALI*

Dr. Faruk Öztürk
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, “ütopya” ve “eğitim” kavramları arasında nasıl bir ilişki olabileceğini ortaya koymaktır. Böyle bir yaklaşım seçilmiş bazı klasik ütopyalarda (Devlet, Utopia, Güneş Ülkesi, Cesur Yeni Dünya ve Ada) eğitim sorunsalının nasıl ele alındığı ile ilgilidir. Çalışmada ortaya konulan temel varsayım, ütopyanın insan doğasının bir parçası olduğudur. Ütopya ve eğitim konusundaki bazı temel sorunlar ise, akıl dışı olduğu gerekçesi ile insanın düşsel yönünün dışlanması, bu ögenin, hayatın bütünlüğü içine dahil edilmemesidir. Ütopyalardan çıkarılabilecek en önemli sonuç, ütopyaların ve sahip olduğumuz ütopyik doğamızın bize gösterebileceği “başka yolları” deneme dürtüsü, yaşam ve düşünüş zenginliğimizi artırıcı niteliğe sahip oluşudur. Bu özelliğimiz, “eğitim” kavramının bugüne kadar çağrıştırdığı tüm “imgeler”in yeniden kurulmasını sağlayabilmelidir.

Anahtar Sözcükler

Ütopya, düşsellik, düş gücü, eğitim felsefesi

---

*Yazarın “Ütopyalarda Eğitim Sorunsalının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi” adlı doktora tezinden (2001) yararlanılarak hazırlanmıştır.

UTOPIAS AND PROBLEMATIC OF EDUCATION

Dr. Faruk Ozturk
Yuzuncu Yil University

Abstract

The main purpose of this study is to describe the relationship between the concepts of utopia and education. For this purpose some classic studies on utopias will be examined from educational perspectives. The main assumption of this study is that “utopia is a nature of humankind”. The main problem for utopia and education is ignorance of the imaginary aspects of human. The most important output of utopia is our gain in order to have many alternatives to solve our intellectual problems. Our utopic attitudes will provide us with the ability to reconstruction our educational imaginary.

Keywords

Utopia, imaginary, imagination, philosophy of education

GİRİŞ

“Ütopya” kelimesi ilk olarak Thomas More tarafından kullanılmıştır. 1516 yılında yazdığı kitabına isim olarak seçtiği “Utopia” kelimesini More, kelimelerle oynamayı seven tutumuyla, katı dil kurallarını aşarak geliştirmiştir (Mumford, 1969). Ütopya, ideal ve mükemmel bir toplum modeli sunan bir tasarımdır. Bu anlamda bilinen ve bu alanda çalışanlarca kabul edilen ilk sistemli ütopya örneği Platon’un Devlet (Republic) isimli eseridir. Fakat bu tür eserlerin “ütopya” olarak nitelendirilmesi More’un kitabından sonra başlar. Ütopya kelimesi, değişik birçok anlamda kullanılmaktadır. “Ütopya” kavramı bazen hafife alınan bir üslupla kullanılmış, bazen de gerçek anlamından uzaklaştırılarak “belirsizlik”, “inanılması güç”, ya da “zorlayıcı” gibi tanımlamalarla yaklaşılmıştır. Kimi zaman da üstü kapalı olarak alaycı, küçümseyici bir şekilde yapılan tanımlarla oluşan “uygulanamazlık” çağrışımı, idealizme karşı bir tehdit oluşturmuştur (Katep, 1967). Ütopyalara, mutlak anlamda “uygulanabilirlik”, ya da “uygulanamazlık” açısından değil, yalnızca ideal topluma ilişkin değişime katılmak ve gerçeklik ile ideal olan arasında uyumu gerçekleştirmek için bir girişim olarak bakabilmek ütopyanın vurgusunu değiştirmektedir. Bu yaklaşım, ütopyaları, içinde gelecek ve mükemmellik arzusu barındıran ümit ve beklenti kavramlarıyla paralel olarak ele almak demektir.

Çoğu ütopyayı incelediğimizde şöyle bir soru karşımıza çıkmaktadır: ütopya niçin toplumsal değişimi oluşturmada ve toplumsal sorunların çözümünde önceliği “eğitime” vermektedir? Bu noktada ütopyaçılar eğitimi iki açıdan önemli görürler: İlki ütopyaya uygun eğitilmiş insanın amaçlanması, ikincisi insanı bu değişime uygun hale getirebilmek için eğitimin bir araç olarak görülmesidir (Ozmon, 1969).

Ütopyaçı tutum, alışılmış olan ve doğru olduğu kesinmiş gibi algılanan kalıplaşmış davranış türlerinden bireyi ve toplumu kurtarmak, ona yepyeni bir biçim verme isteği ile hareket eder. Ütopyalar, alışkanlıklara ve “sürüp gitmekte” olan verili düzene çarptığı için, düşsel planda yeni projeleri denemek amacıyla bir tür öncü laboratuvar, düşsel bir pilot bölge geliştirmek ister. Düşünce dünyamızı yeni olana açma girişimidir ve bu nedenle ütopyizm, mükemmel olanın hiçbir zaman olamayacağı saplantısını yok etme eylemidir. İnsan, iki ayrı dünyada eşzamanlı olarak yaşayabilir: şimdi ve gelecek. Polak (1966) bu özelliği, “İnsan zihni ikili bir yapıya sahiptir. İnsan şu andaki gerçekliği yaşarken gerçekliğin ilerisine geçebilen ve gerçekliği, “var olan” ve “ötesi” olarak ikiye bölebilen tek canlıdır” şeklinde yorumlar.

Tarihsel Süreçte Ütopya ve Esin Kaynakları

“Ütopya” kavramını, tarihsel süreçte farklı amaçları gerçekleştirmek için farklı formlarda ortaya çıksa da, başka bir açıdan eleştirisinin diğer bir yüzü olarak tanımlayabiliriz. Eleştiri alanının boş bırakıldığı ya da kısıtlandığı durumlarda bu

boşluğu ütopya doldurmuştur. Zaman zaman devrimlere ve reformlara dönüşen etkin bir rüya olmuş, geleceğe dönük tasarımlar sunmuştur. Ütopyaların ve dolayısıyla da ütöfik tavrın temelinde, mükemmel geleceğin yaratılmasına duyulan gereksinim, gelecek iyi günlere dönük arzu ve ümit yer aldığı gibi, dinsel düşünceyle iç içe geçmiş olan kültür ve toplumsal eylemlere yön veren ideolojiler de yer almaktadır. Ütopyaların beslendiği kaynaklar ile oluşma nedenleri hakkında yapılan çeşitli yaklaşımlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Ütopyaları meydana getiren tutum, insanın yaratıcılığının, kurgu gücünün ulaştığı son noktadır. İnsanın dünya yüzünde gerçekleştirdiği tüm eylemleri, ütöfik tutumdan kaynaklanmaktadır (Gutek, 1988).

2. Ütöfik yönelimi, insan doğasının sonucu sayanlar, “her insan kendini devam ettirmek ve en üstün mükemmelliğini elde etmek için birçok şeye muhtaç olan bir yaratılıştadır (fitra) varlığa gelmiştir” (Farabi, 1990, s.69) görüşünü savunurlar. Sosyolojik çıkarımlara yönelik olarak, Martin Buber (1983) ve P. Tillich’in (1966) yorumlarında da, “ütöpyanın insanın kendi toplumsal doğasından kaynaklandığı” iddialarını görmek mümkündür.

3. Çoğu düşünür ve yazar ütopyaların psikolojik temelini daha da ileri götürerek psikanalist bir açıyla tahlil ederler. Ütopyanın psikanalizinde; insanın meydana getirdikleri bütün ürünlerde, kişiliğinin bilinçli hatta daha çok bilinçsiz (içte tepilmiş), az çok iyi gizlenmiş duyularının, ihtiyaçlarının, ya da isteklerinin iz düşümünü görmeye çalışırlar. Eliade (1993), Freud’un bu konuyu; İnsanın en eski dönemi olan çocukluk dönemini mitsel ve cennete özgü bir zaman olarak psikanalitik bir yöntemle ele aldığını söyler. “Sütten kesilme” dönemi bir “kopma” yani “cennetten düşüş”ü ve “bebeklik travmaları” ise bir “felaket” dönemiyle özdeşdir. İnsanın geçmişe olan özlemi ile ütopyalardaki simgeler özdeşleştirilir. Ütopyada yerleşim şekli genelde uzakta, okyanus ortasında bir adadır. Bu semboller, deniz, ay, vb. koruyucu ve sorunlardan uzak olan dişilik ve annelik sembolleridir. Psikanalizde bu öğeler geçmişin özlemini, anne kucagının huzur ve rahatını ifade eden sembollerdir (Vexliard, 1967).

4. Ütopyacı geleneğin gelişmesine ve ütopyaların oluşturulmasına etkin olan diğer bir unsur ise Musevilik ve Hıristiyanlık hatta aynı dinsel kökene sahip olan İslam gibi semavi dinlerdir. Diğer öğretiler de buna dahildir. Bu inanışlarda, dünyanın herhangi bir yerinde kayıp bir “Cennet Bahçesi”nin (Garden of Eden) hala var olduğu rivayetleri sıkça yer alır. Antik Grek ve Roma kültüründe Kutsal Adalar ve Tibetlilerin Shambhala söylencelerinde bu tür inanışlar etkili olmuştur (Eliade, 1973). Buna karşın cennet miti ile “Altın Çağ” düşüncesi bazı noktalarda birbirinden farklıdır. Hıristiyan cennet inancı sadece geçmişe değil, geniş anlamda dünyevileşmiş bir şekilde geleceğe yöneliktir. “Cennet” ilkin kayıptır ama yeniden kazanılabilecek bir şeydir. Öbür dünyadan çok bu dünyaya ait bir cennettir.

Bütün bu tarihsel süreç içerisinde ele alınan kültürel süreçteki ütopyanın mitsel ve dinsel kökenli oluşum süreci yanında ütopyanın edebi ve siyasi bir tür ya da toplum felsefesi olarak gelişmesinde Antik dönem Yunan felsefi çalışmalarının, özellikle de Platon'un Devlet adlı eseri önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle ütopya tarzının gelişimi ve teknik anlamda ideal ve yetkin bir toplum yaratma düşü, yaygın görüşe göre Platon'un Devlet eseriyle başlar. Platon'un, Devlet adlı eseri, düşsel ve hayali bir toplum tasarısıdır. Bu nedenle müstakil bir ütopya tarzının ilk örneği olarak kabul edilir. Bu dönemde ütopya tarzı eser sadece Platon'un Devlet adlı eseri değildir. Plutarch'ın Life of Lycurgus'u gibi eşitlikçi bir anlayış ya da bolluk ve refahı öne çıkaran bir eser de, bilinmeyen yerlerde hayal edilen bu mükemmel düzenin hikayelerinden oluşmaktadır. Fakat Devlet'te toplum, sistematik ve bütünsel olarak düşünmüştür. Platon'dan sonra Thomas More'a kadar geçen sürede yaşanan dönemde ise ütopyacı düşüncenin yerini daha çok dinsel ağırlıklı geleceğe ait "Altın Çağ" özlemi veya "Milenyum", "Mesih"çi kurtuluş günü beklentisini içeren düşünce tarzı almıştır. Antik dönem ile Rönesans arasında geçen bu uzun yüzyıllarda ütopyacı hayal alanının dinsel esinlenmelerle yer değiştirdiği de düşünülebilir.

15. Yüzyılla birlikte Avrupalı gezgin ve misyonerlerin dünyaya açılması, arkasından Rönesans ve Reform hareketleri, feodalitenin çözülüşü ve burjuvazinin yükselişi ile aydınlanma dönemi, ütopyacı görüşlerin ikinci dönemini ya da başka bir deyişle modern dönemin ilk çağlarını oluşturur. Bu dönem Thomas More'dan günümüze kadar gelişmelerle sürer. Jean Valentin Andrae Reipublicae Christiaopolitanae'i (1619), Francis Bacon New Atlantis'i (1627), ardından Campanella The City of Sun'u (1623) Samuel Gott Nova Solyma'yı (1648) ve James Harrington Oceana'yı (1656) yazmıştır. Fakat bu ütopyaların hemen hepsi modern dönemin ütopyaları olmakla birlikte modern ütopya tarzında yazılmış eserler değildirler. Çoğunlukla Platon'un izinden giden, katı mükemmeliyetçi ütopyalardır.

18. yüzyılda ütopya yazımında Fransızlar dikkati çekmektedir. Bu dönem ütopyalarının komünüteryan etkisi Fransız Devrimi sonrası yazılan ütopyaları etkilemiştir. Bu yüzyıl Fransız edebiyatında ütopya türünün atağa kalktığı bir dönemdir. Özellikle ülkemizde de tanınan ve edebiyat tarihimizde ilk çeviri roman olan Fenelon'un Telemak adlı eseri (Telemaque, 1699) ilk Fransız ütopyalarındandır. Bunun ardından Voltaire'in Candide (1758), Mercier'in 2440 Yılı (1770) gibi önemli eserler batıda ütopyaların gelişmesinin örnekleridir. İlk dönemlere oranla giderek daha çok fantastik serüven, yolculuk anlatıları da ütopya eserleri içine karışarak ütopyalar değişik boyutlara doğru uzanmıştır. Bu dönemde İngiliz edebiyatında Swift'in Gulliver'in Yolculukları en belirgin örneklerini oluşturur. Fransız Devrimi'nden sonraki dönemde ütopyalar yazımsal nitelikleri yanında toplumsal boyutlarıyla da dikkati çekmeye başladılar. Değişen toplumsal koşullar ve çalışma koşulları, endüstri alanında yaşanan devrimler yeni hayallere, yeni toplumsal ideallerin oluşmasına zemin hazırlamaktaydı. Özellikle Sanayi

Devrimi'nin ortaya çıktığı toplumda teknik alanda büyük atılımlar olurken ortaya çıkan toplumsal eşitsizliğin etkisiyle 19. yüzyılda Robert Owen'ın (1771-1858) ütopyası uygulamaya bile koyulur. Saint-Simon (1780-1825) Charles Fourier (1772-1837) ve Etienne Cabet (1788-1856) gibi ütopyaçılar da daha iyi bir dünya için ütopyalarını oluştururlar. Bunlar aynı zamanda "ütopyaçı sosyalizm"i temsilcileridir.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ütopya düşüncesi daha çok karşı ütopya türüne yönelir. Samuel Butler (1835-1902), E. M. Foster (Makinanın Sonu), Anthony Burgess (Otomatik Portakal), Owen Gregory (Üstün Devlet: Meccania) gibi ütopyaçılar, Yevgeni Zamyatin'in Biz'inin (Mıy- We) Aldous Huxley'in Cesur Yeni Dünya'sının (1932), George Orwell'in 1984'ünün habercisidir. Öte yandan kurgu-bilim ütopya yazınına etkileyerek dünya dışı kurgusal gezegenlere kadar işi götürürler (Tanilli, 1997). Okyanusların bilinmez bir tehlike alanı olmaktan çıkıp, deniz kazaları, batık gemi maceraları gibi ıssız ada serüvenleri 18. yüzyıldan bu yana hızla azalınca ve her yer keşfedilip esrarlı yer olmaktan çıkınca, günümüz insanının serüven özlemi de, uzay sonsuzluğu gibi, başka alanlara kaymıştır. İnsanın bu serüven özlemi ise ütopya türünde "bilim-kurgu" gibi bir eğilimi geliştirmiştir (Göktürk, 1982).

Artık ütopyalar günümüzde bütünsellik anlayışından da uzaklaşarak, kadın, çevre gibi klasik ütopyalarda ihmal edilen noktalara yöneldiklerini görmekteyiz. Bu nedenle günümüzde, feminist ütopyalar ekolojik ve çevreci akımların ekotopyaları bu yeni yaklaşımın en belirgin örneklerindedir. Diğer taraftan, Marksist düşünce içerisinde ütopyanın yenilenmesinin gerektiği düşüncesi son dönem Neo-Marksist düşüncede önemli bir yer tutmaktadır. Bu, ütopya ile Marksizm arasındaki bağı yeniden canlandırma çabası olarak görülebilir. Özellikle son dönem sosyalist, feminist ve çevreci hareket, var olan düzene karşı duyduğu hoşnutsuzluğunu, ütopyanın sadece bir ümit değil, aynı zamanda radikal değişim alternatifleri sunan işlevselliğinde çözmeyi amaçlamaktadır.

Bunların yanında yeni ütopyalarda, farklı kavramsallaştırmalara da rastlayabiliriz. Tofler'in Üçüncü Dalga Toplumu'nu, yeni bir tanımlamaya göre Practopia (Pratopya) denilebilecek bir model olduğunu görmekteyiz (Frankel, 1991). Practopia, olası tüm dünyaların ne en iyisi, ne en kötüsüdür. Ancak var olan dünya ile karşılaştırıldığında hem pratik hem daha tercih edilebilir olanıdır. Bunun yanında sanayi sonrası dönemde toplumsal çelişkileri ortadan kaldırmaya yönelik diğer bir deneme de Andre Gorz'un Olası Bir İkili Toplum Ütopyası adlı çalışmasıyla ortaya atılan yeni bir yaklaşımdır. Enformasyon çağı da denilen günümüzün ütopya türleri arasında, bilgisayar ve iletişimi simgeleyen "Kompütopya" vizyonu yirmi birinci yüzyılın enformasyon toplumuna ilişkin bir ütopya önerisidir. Kompütopya, bilgisayar-iletişim teknolojisi ile merkezileşmiş politika ve yönetim olmaksızın işlerin yürütülmesini olanaklı kılan, kas gücüyle çalışmaktan otomasyon sayesinde kurtulmuş, işleyiş ilkesi tamamen farklı olan, bireyler toplumu olarak önerilen bir ütopya türüdür (Kumar, 1999).

Daha sonraları ise gelişen ütopya yazını ve düşüncesinde ortaya çıkan Distopian tarz ve bunun sonucu oluşan Modern Ütopyacı gelenekte daha evrensel ve daha gerçekçi tutum kendini göstermeye başlamıştır. Dawid Plath (?) bunu şöyle değerlendirir: “Eğer yakın gelecekte bir ütopya gerçekleşecekse bu asla eski ütopyalar gibi olmayacaktır. Yeni ütopyalar rasyonel sitelerini bir filozofun düşüncesinden hareketle oluşturmayacaklardır. Yeni ütopyalarda düşsel düzen artık akıl ve düşünceden kaynaklandığı kadar insanın vücudunu da dikkate alan, bilinçli olduğu kadar bilinç dışı; heybetli mükemmel binalar olduğu kadar orman ve çöle de yer verilen; konferans salonu ve bilimsel toplantı kadar yatak ve yatak odasına da değer veren tarzı benimseyecek ve yer verecektir.”

Bütün bu açıklamalar ışığında ütopyaların farklı bakış açıları ve farklı yaklaşımlarla değerlendirildiğini görmekteyiz. Bunlardan ilki, klasik ütopya tarzıdır. Bunlar kendi içinde yaşadığı topluma eleştiriler yönelten, katı mükemmelci ütopyalar olarak da ele alınmaktadır. İkincisi ise, klasik türün yanılıklarının farkında olan, kendi içinde hem var olan durumu, hem de ütopyanın kendi yanılıklarını eleştiren ütopya türüdür. Çoğu ütopyacı düşünürü göre de modern ütopyacı yaklaşımın başlangıç ürünleridir. Artık ütopyaların eskiden olduğu gibi sıkıcı, katı disiplin ve katı mükemmelci olmasının getireceği açmazlara işaret eden modern ütopyalardır. Ya da başka bir deyişle anti-ütopya tarzı denilen bu karşı tür ütopyalar, belki de post-ütopya diyebileceğimiz yeni bir türün başlangıç aşamasını oluşturmuşlardır.

Günümüzde bilimsel ve teknik açıdan gelinen nokta, ütopyaların eskisinden de fazla bir önemle gündeme gelmeye ve değer kazanmaya başlamasıdır. Ütopyayı geleceğe dönük bir hedef belirleme eylemi şeklinde ele aldığımızda; ütopyalara, daha doğrusu ütopyik tutuma daha da sıcak bakma eğiliminin belirlemekte olduğunu görmekteyiz. Gelecekte iyi bir yaşam düşü, artık salt düşlere sığınarak değil, bunun için gerekli olan her türlü yaratıcılığın zenginleştirilmesiyle oluşacak bir beklentiye dönüşmüştür.

Akıl Gücü Hayal Gücüne Karşı mı ?

Bu çalışmada dikkat çekilmek istenen nokta, eğitime ait düşüncelerimizin yeneden gözden geçirilmesidir. Bunu yaparken de şimdiye değin sahip olduğumuz yaklaşımların sorgulanması amaçlanmıştır. Çalışma “akıl gücümüz ile hayal gücümüz arasında nasıl bir ilişki kuralıyız?” sorusunu tartışmaya açmak için hazırlanmıştır;

Çalışmanın temel problematiğini oluşturan nokta, -özellikle modern zamanların da temel karakteristiği olarak- insanın sahip olduğu bütün yönlerin tek boyuta indirgenmesinden çok sık şikayet edilmesidir. İnsanın en önemli özelliklerinden biri olan “hayal”i, “ütopya”yı dışlanmıştır. Bu dışlama sonucunda “ütopya” ya da “ütopyiklik” gibi kavramlar, sadece yazınsal bir tür ya da “fantezi”, “fantastik macera” olarak dar bir alanla sınırlandırılmıştır. Diğer taraftan “ütopya” insanın

her adımında yer almaktayken, egemen ideolojiler tarafından, çoğu tasarımlara, hayallere kısaca ütopyalara her zaman küçümseyici bir tavırla yaklaşılmış, “uygulanamaz” oluşu “gereksizliği”ni ya da “abesle iştigal” bir şey olduğu çağrışımına neden olmuştur. Ütopyaların ortaya koyduğu “uyum” performansı ve bizlere sunduğu mesajlar görmezlikten gelinmiştir. Halbuki Benhabib’in (1999) de belirttiği gibi modern evrensellik açısından bireysel olarak insanın, öteki olana, henüz olmayana, ütopyaya karşı dikkate değer bir şekilde sergileyeceği tutumu sadece radikal dönüşümün şartı değil, aynı zamanda etik bir sorumluluktur.

Bundan dolayı diyoruz ki, var olan kötülöklere karşın iyi olanın düşlenebileceği gibi, düşsel olan da, zannedildiğinin tersine, gerçeklik ve doğruluk niteliğine sahip olabilir. *Mükemmel olan, sadece düşsel olan olmadığı gibi sadece “mevcut olan” da değildir.* Ayrıca düşsel olarak tasarlanan mükemmellik, kendisinin gelecekte gerçekleşebileceği ihtimalini de içinde taşır. Ütopyalar ve ütopyacı düşünce, bu olasılığı her defasında geleceğe aktarır.

Diğer taraftan “makul olan, rasyonel olan – hayal ürünü” gibi ikilemlerle şekillenen modern dönemin “bilimci” yaklaşımı Rönesans döneminden beri, bilimden felsefeye hatta dine kadar insanın dünyayı algılayış biçimini değiştirmiştir. Modern düşüncenin egemen olduğu devre insanların, aklın keşfettiği ve bizzat aklın da tabi olduğu doğa yasalarınca yönetilen, aşkın olan bağlardan koparılan bir dünyaya ait olduklarına inandıkları bir dönemdir. Modern dönemin başlangıcıyla birlikte, bilim, bilgi, toplum, birey gibi alanlara, salt aklın verileri ile yaklaşılmaya çalışılmıştır. “Gerçek bilginin yeri ve kabı insan aklıdır” şeklinde insanı temele alan Rönesans hümanizması ile, kartezyen rasyonalizm, insanı hem gerçekliğin hem de “doğru”nun ölçüsü durumuna getirmiştir. Modern düşünce biçiminin en güçlü şekilde özdeşleştiği batı düşüncesinin özelliği, akılcı bir toplum modeline ulaşmayı istemesi olmuştur. Akıl, yalnızca bilimsel ve teknik etkinliği yönetmekle kalmaz, insanların, nesnelere ve araçların yönetimini de elinde bulundurur. Bu yaklaşım, toplumu kimi zaman hesap üzerine kurulu bir düzen olarak düşünmüş, kimi zaman akı, bireylerin çıkarları ve zevklerinin hizmetine sunulmuş bir araca indirgemmiştir (Touraine, 1995). Diğer taraftan akılcılık, dünyanın akla dayalı bir düzene sahip olduğunu varsaydığı için dünyanın akıl tarafından mutlak olarak kavranabileceğinden emindir: Var olan her şey anlaşılabilir ve her şeyin bir varoluş nedeni vardır. Bu akılcılık *Homo Sapiens*’in doğa üzerinde akla dayalı egemenliğini meşrulaştıran Hümanizma ile eklenir ve ona evrenin akla dayalı yasalarını öğreten bilime yaslanır. Böylece “bilimsel ve teknik ilerlemeyi bir egemenlik kurma aracı yapan ileri toplum”a ulaşılır (Marcuse, 1975). Bu şekilde “akıl” bilgiyi, ahlakı ve politikayı birleştiren tek yol gösterici olur. İnsan aklını kullanarak hareket edebilen ve öyle hareket etmesi gereken bir yaratıktır; toplum akla uygun olarak düzenlenip yönetilebilir ve öyle olması da gereklidir (Morin, 1988).

Fakat modernitenin akıl kavramı üzerindeki vurgusunun doğal sonucu böyle bir olguyla bizi karşı karşıya mı bırakmalıydı? John Rundell (1999), Kant’ın aşkın

akıl kavramını inşa girişiminde tahayyül gücünden kurtulamadığını ileri sürer. Kant'ın da keşfettiği gibi hayal gücü aklın ve anlayış gücünün yardımcısı veya mecrası değil; daha çok “insan ruhunun” aşkın tahayyül gücü olarak adlandırılabilir, “indirgenemez bir boyutu”dur. Tahayyül gücünden yoksun bir akıl ölü bir akıldır. Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*’nde hayal gücü paradoksal bir şekilde, her türlü bilginin örtük ama yine de gerçek şartı haline gelir. Gerçek anlamda aşkın olan akıl değil hayal gücüdür. Kant'ın hayal gücüne verdiği önemin nedeni, hayal gücünün bizzat mevcut olmayan bir nesneyi sezgide temsil etme yetisi olmasıdır. Bu nedenle akıl ile hayal gücü arasındaki karşıtlık bizzat kültürel modernliğin ürünüdür ve bu kültürün modern olma biçimi de bundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, realizm ile idealizm arasındaki dogmatik boyutlarda felsefi ve tarihsel karşıtlık, “ütopya”nın zararına olmuştur. Realizm ve idealizm gibi kavramlara ya da olguculuk, rasyonellik ve düşsellik gibi yaklaşımlara yalnızca felsefi karşıtlıkları açısından değil işlevsellikleri açısından baktığımızda bu kavramlar birden anlam değişikliğine uğrayacaklardır. İnsanın mitsel, dinsel ya da düşsel yönlerinin akıl dışı olarak dışlanması, bu öğelerin, hayatın bütünlüğü içine dahil edilmemesi ve insanın bu yönlerine duyarsız kalınması, aklın kendi gerçeklik resmini, gerçeğin kendisi sanmasına yol açar. Mutlu bir toplum için üretilen bilim ve teknoloji belki de, yöntemsel, bilimsel bir denetim olarak insan ve doğanın tahakküm altına alınması şeklinde ideolojik bir boyut kazanmıştır (Marcuse, 1968).

Bundan dolayı, insanın doğasından ve antropolojisinden kaynaklanan akıl gücü-hayal gücü, gerçek-düş gibi kavramlar ikilemi, modern düşünce biçiminin yarattığı ve dayattığı, kalın çizgilerle birbirinden ayırdığı kavramlardır. Bu ayırıştırma ise sonuçta akıl ve var olanın, somut gerçekliğin kabul edilebilir olmasını, hayal ve düşün “öteki” olarak dışlanmasını getirmiştir. “İnsan; bilgisi, duyusu ve bedeniyle bir bütün” olarak ele almayan modern dönemde, insanın yaşadığı iç dünyasını, “subjektif” ve “keyfi” çarpınmalarla dolu, bir bölümüyle de psikolojinin, psikiyatrinin konusu olabilecek bir inceleme alanı olarak görülür (İnam, 1996). Modernlik akli ve bilimi kutsallaştırırken, psikanalist yaklaşımların etkisiyle, insanın fantezi ve imgelem gibi özgül yönlerini çocuklara, ilkelere ve akıl hastalarına yaraşır alanlar olarak toplumun izbelerine havale etmişti (Kumar, 1999). Freud, insanın düş gücü, hayalleri ve bu kaynaktan oluşan bütün sanatsal yapıtlarını, doyumsuz, mutsuz kişilerin veya çeşitli itiler ve bastırılmaz arzuların giderilmesi olarak, psikolojik bir hastalığın analizini yapar gibi, değerlendirmekten kendini alamamıştır (Storr, 1992). Örneğin özellikle Freud’un sanat konusunda, “İnsanın yaratıcılığını, hayal gücünü, insanın gerçek hayatta yakalayamadığı zevkleri, istekleri hayal kurma yolu ile elde etmeye çalışır. Böylelikle gerçeklik ilkesinin sözünü geçiremediği bir hayal dünyasında arzularını tatmin eder” şeklindeki yaklaşımıyla “hayal gücü”, “yaratıcılık” ve “düş” gibi kavramlar normalin dışında, ruhsal bir psikoz derecesine indirilir (Moran, 1991). Diğer taraftan modern dönemde özellikle sanat alanında gelişen romantik hareket bile insanın yaratma edimini, salt sanatsal etkinlikler olarak ve akıl zeka,

zihin ve bilinç gibi alanların dışında, sadece ilham ve bilmediğimiz bir kuvvetin eseri olarak yorumlar. Halbuki sanat ve yaratıcılık konusunda yapılan araştırmalara göre son bulgular, “yaratıcılık” kavramının insan beyninin bir faaliyeti olan fizyolojik ve biyolojik bir gerçekliktir. İnsan beynini sol yarım küresi mantıksal çözümlemelere aitse, sağ yarım küresi de imgeler üretiyor, düşler kuruyor, imgesel ve sezgisel düşünüyor. Özellikle yoğun olarak araştırılan “yaratıcılık” olarak nitelendirilen eylemlere, sanatsal alanda bile esin ve esinlenmenin bir sonucu olarak bakılmamaktadır. Yaratıcılık için gerekli bir öge olarak “yetenek” kavramı üzerinde hiç durulmadığı gibi, artık bu kavramın, sanatın ve psikiyatrinin alanından çok, nörolojik ve sosyobiyolojik alanlarda kesinlikle göz önüne alınmasının gerekliliği vurgulanmaktadır (San, 1996).

Sorunun bir başka boyutunu ise modern düşüncenin başka bir ürünü olan ideolojiler oluşturmaktadır. İdeolojilerin eğitime yaklaşımı, bireye, akılcı bilgiyi ve aklın eylemlerini aktaran bir etkinlik, okul da insanları bilgi ve akılcı ilkelere dayalı bir topluma katılma yoluyla ilerlemeyi sağlayan bir yer olarak düşünülür. Bu yaklaşımda pozitif bilim anlayışında geçerli tek bilgi formunun bilimsel bilgi olduğu, sadece böyle bir bilginin anlamlı ve doğrulanabilirliğinin söz konusu olduğu ve başka bilme türlerinin geçersiz olduğu anlayışı ile çakışması dikkat çekicidir. Kendilerine yönelen her tutum, her eleştiri bir “öteki”, ya da bir “sarı” kalmaya devam etmektedir. Hatta çoğu zaman ideoloji mi yoksa ütopya mı olduğu belli olmayan düşünceler egemen ideoloji tarafında ütopya olarak sözde kötü bir şöhretle damgalanmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, akıl-bilim ve düş-hayal, birbirini destekleyecek ya da birbirini çürütecek biçimde birbirinden bağımsız ve tek başına değildirler. Bilim ve ütopya insan gerçeklerinin ve düşlerinin parçalarıdır. İnsanın kendini içinde bulduğu ve gelecek tasarılarının ifadeleridir. Bundan dolayı her iki olgu da tarih boyu değişimin itici gücü olmuştur.

İnsan ister doğa alanında olsun ister toplum alanında olsun “olan”ı “olması gereken”e çevirmek için düşünsel ve bilişsel güce sahip olan bir varlıktır. Kısaca insan düşünce gücüne sahiptir. Bu gücüyle hem doğayı hem de kendi doğasını yeniden yaratabilen, yaratma gücünü kullanarak yaşadığı toplumun ve çağın şartlarını geliştirir. Yaratıcı bir hayal gücü anlamında düşselliğimiz, “insan olma kapasitemiz açısından en az akıl kadar özgün ve asli bir etkinlik sıfatıyla aklın dışında ve onu tamamlayan bir şey olma payesini edinir” (Markus, 1999). Bundan dolayı insan doğuştan mükemmel ya da doğuştan eksik değildir. Buna karşın, *insan uyumlu ve düzenli bir hale getirilmeye uygun bir varlıktır.*

Ütopyalar ve Eğitim

Ütopyaları değişik açılardan incelemek olasıdır. Özellikle tarihsel süreçte ütopyalar kendi içinde değişik yönelimlere sahip olmuş ve çeşitli değişiklikler içine girmiştir. Örneğin yönetim, aile ve cinsellik, mimari kentçilik ve çevre, pedagoji,

din ve ekonomi alanlarında değişik alternatifler taşımıştır. Bu nedenle bu araştırmada, siyasal ya da diğer alanlarda sivrilmış olan ütopyalardan çok, toplumsal yapıyı bir bütün olarak ele alan ve eğitime toplumsal bütünlük içinde yer veren ütopyalar inceleme alanını oluşturmuştur. Bu nedenle Klasik ütopyaların en klasığı olan Devlet, Ütopia ve Güneş Ülkesi bu bölümde, çalışmanın amaçları doğrultusunda ele alınacaktır. (Klasik ütopyalar kavramıyla kastedilen klasik dönemin ütopyaları değildir. Ütopya türünün klasikleri anlamındadır). Diğer taraftan da modern dönemin başlamasıyla paralel gelişen ütopyalardan; Cesur Yeni Dünya ve Ada gibi karşı ütopya klasikleri ele alınacaktır.

Platon'un Ütopyası: Eğitim Devlet'i : Bütün ütopyaları ve ütöpik tutumları, eğitim kavramına sıkı sıkıya sarılmalarına sürükleyen en önemli faktör Platon olmuştur. Çünkü Platon, “eğitim” ile “devlet”i birbirini yaratan, birbirini üreten iki sistem olarak ele almaktadır. Bu çalışmada eğitim ve ütopya ilişkisini tartışırken Platon'un Devlet'inden başlanmasının nedeni de budur. Devlet'te toplumsal yapı, adeta eğitim organizasyonu şeklinde işleyen bir eğitim mekanizmasına dönüşmektedir.

Platon, Atina şehir-devletinin (polis-site) yönetim açısından içte düzensizliği, toplumsal ve ekonomik bunalımın baş gösterdiği dışta ise kaybedilen savaşlar sonunda devletin ve toplumun değer yargıları bakımından yıpranmaya, çözülmeye başladığı bunalımlı bir dönemde kendi felsefesini oluşturur. Platon devlet sisteminde, yaşadığı bunalımlı ortamın etkisiyle filozofların yönetiminde, bozulmamış askeri gücün koruyuculuğunda, bir bakıma entelektüel-aydın, filozof diktatörlüğü diye ileri dönemlerde eleştirilecek olan bir düzen öngörür.

Derin Eğitim: Devlet'te eğitim konusu ağırlıklı olarak ele alınmakta, Platon'un kafasındaki eğitim salt devleti koruyacak olan filozof yöneticilerin ve koruyucuların eğitimi olarak şekillenmektedir. Platon'un (1995) betimlediği böyle bir “koruyucu”, “peki nasıl yetişmeli?” sorusuna, aslında yeni bir eğitim modeli önermekten çok, bilinen ve uygulanmakta olan eğitim anlayışının sıkı bir şekilde üzerinde durulması ve aksatılmadan uygulanmasından ibarettir: “Öteden beri uygulanmakta olan beden için idman, ruh için müzik eğitimidir ve bu yoldan daha iyisini bulmak ise zordur”. Platon, eğitim konusundaki temel tezi olan, insanın doğuştan ayrı yeteneğe sahip olduğu ve bu yeteneğine uygun bir doğrultuda toplumda yerini alması gerektiği konusu üzerinde ısrarla durur. Herhangi bir alanda çalışmayan ya da o alana ait malzemelerle hiç uğraşmamış birisi o alanda iyi bir eleman olamaz. Platon (1995) sık sık yaptığı analogilerle hep bu noktanın altını çizmektedir: “Düşün ki bir insan tavla veya zar oyununu bile asıl işi saymazsa, onunla çocukluğundan beri uğraşmamışsa iyi oyuncu olamaz”.

Platon (1995) ortaya koyduğu eğitim sisteminin tam olarak uygulanmasını, toplumun geleceği ve huzuru için zorunlu görür. Ona göre herkese aynı eğitimi vermek gerekli değildir. Bugün fırsat eşitliği dediğimiz, herkesin aynı derecede, aynı eğitim programının aşamalarından geçme hakkına sahip olduğu düşüncesi-

nin gerçekçi olmadığını ortaya koyar. doğru olan, her bireyin sahip olduğu görev ve işlev çerçevesinde eğitime gereksinimi olacağı ve ait olduğu toplumsal sınıfın devamı gereğince alması gereken eğitimidir:

-Bir heykeli boyarken biri çıkar da vücudun en güzel yerlerine en güzel renkleri koymadığımızı, örneğin vücudun en güzel yeri olan gözleri ne diye erguwanaya değil de karaya boyadığımızı sorarsa, ona şöyle diyebiliriz: Ne tuhaf adamsın! Sence güzel boyamak için gözü göz olmaktan çıkarmak mı gerek. Sen heykelin her yerine en yakışan rengi koymaya, heykelin bütünüyle güzel olmasına bak.

Platon için “eşitlik”, nitelik ve öze bakmaksızın, herkesin kanun önünde aynı haklara sahip olup olmaması değildir. Bunun “adil” olup olmadığını tartışır. Ona göre nitelik ve erdemlilik açısından eşit olanların içinden en iyi olanın bir adım öne çıkmasını daha adil bulur. Ashında Platon için eşit olunacaksa erdemli davranış ve bilgi açısından herkes eşit derecede yeterliliğe sahip olması daha istenir bir durumdur. Platon (1995) bütün bu ayrıntıları ortaya koyarken çok katı değildir aslında. Tek taviz vermediği nokta ise eğitim konusudur.

Şüphesiz sevgili Adeimantos, dedim; bütün bu kurallar o kadar önemli değil, bunların hepsini küçümseyebiliriz. Yeter ki koruyucular, asıl büyük kuralı, tek başına her şeye yeten kuralı göz önünde bulundursunlar.

Nedir o kural? Eğitim ve öğretim, dedim. Yurttaşlarımızın kafası iyi bir eğitimle aydınlanmıyorsa, bütün bu meseleleri de çözümler kolayca. Konuşmadığımızı daha başkasını da.

Bu noktada Platon artık bütün işi eğitime havale etmektedir. Bir devlet işe iyi başladı mı, sudaki halkalar gibi düzenli olarak etki genişleyecektir. Kısacası devletin koruyucularının da asıl nöbet tutacakları yer, eğitim noktası olmalıdır. Tek koruyacakları kale eğitim olmalıdır. Bunun için ne kafa ne beden eğitiminde kurulmuş olan bu düzene aykırı hiçbir yeniliğe meydan vermemeleri gerekir. Jaeger’in (1986) yorumuna göre, Devlet’te eğitim, yasa koyucuların düşüncesine ulaşmak için en kestirme yoldur. Devlet ve toplumdaki uyumun, ideal düzenin sürekliliği o devletteki yasaların ideal olmasından çok, eğitimin etkili olmasına bağlıdır. İdeal yasa, ideal eğitimin oluşturulması ve korunması içindir. Eğitim, kanun yapma ve kanunları değiştirme işini devletin elinden alabilir. Yani hiç gerek kalmaz. Asıl olan eğitimidir, yasaların etkililiği değildir. Ayrıca Platon Devlet’te yasa koyucuların tutarsız ve yanlış tutumlarına karşı bir garanti vermez. Garanti yöneticilere değil sadece koruyuculara aittir. Bu koruyucular da eğitilmiş kişilerdir. Platon’un (1995) deyişiyle “kendi koyunlarına saldıran kurt sürüsü içinde soysuzlaşmış bekçi köpekleri gibi olmayacaklardır”. Bu nedenle Platon, bir devletin teknik ya da psikolojik sorunlarıyla ilgili görünmekten çok sadece devlette eğitimin çatısı ve arka planıyla, devleti ayakta tutacak olan ana kolonlarıyla ilgilidir ve Platona göre ana sorun *Paideia* sorunudur (Jaeger, 1986). *Devlet’in* eğitim felsefesi sorunudur. Yani eğitimin dayanaklarının, gerekçelerinin iyi sap-

tanması sorunudur. Böylece Platon felsefesini; toplumu bilgeler yönetmeli ve bilgelerin yönettiği bu toplum kolayca değiştirilmeyecek toplumsal kurumlara dayanmalıdır şeklinde sistemleştirir. Bu nedenle toplum ve eğitim bu mükemmel, kavramsal ideal formlara göre kurulmalıdır. Toplumu yönetecek olan ile toplumu koruyacak olanın temel eğitim felsefesi olarak ele alınan eğitim kavramını tanımlarken de kendi felsefesine uygun olarak; kör gözlere görme gücü vermek gibi, bilgiden yoksun olan ruha bilgi koymak olmadığını üstünde durur. Ona göre eğitim, bütün ruhla birlikte bedeninin de geçici şeylerden sırtını dönüp gerçek varlığa bakabilmesidir. Gözün karanlıktan aydınlığa çevrilmesi, bütün bedenle birlikte yönünün değiştirilmesi için en doğru yolu bulma sanatıdır. Ruha gerçekleri görme gücü vermek değildir. Ruhta bu yeti zaten vardır ama kötüye çevriktir. Bakılmayacak yana bakmaktadır. Eğitim onu yalnızca “iyi” yöne çevirmektir (Platon, 1995). Bunun için ruhun gözleri bu amaca uygun olarak eğitilmeli, açılmalıdır.

Platon’un *Devlet*’inde üzerinde durduğu şey, toplumsal huzur ve mutluluğun sağlanmasıdır. Bu dengenin yani toplumsal “tek”liğin devamı ve bozulmaması için eğitim kurumuna önem verir. Hatta koca bir ütopyayı eğitim kavramı üzerine kurar. Bu doğrultuda, Dan (1995), Platon’un üzerine titredığı, toplumun uyumlu birliğinin bozulmaması için salt amacının bir devlet kurmak olmadığını söyler: “Platon’un nihai amacı, ne olursa olsun bir devlet oluşturmak değil, böyle bir toplumu oluşturacak büyük bir okul kurmaktır”. Devlet kurgusu aracılığı ile büyük bir toplumsal okul çerçevesi oluşturmaktır. Ayrıca toplumu büyük bir okul olarak planlamaktır.

Diğer bir önemli ütopya örneği ise, More’un *Utopia*’sıdır. *Utopia*, dönem olarak Rönesans dönemine ait olarak değerlendirilirken aynı zamanda ortaçağ düşüncesinin biçiminin ve ortaçağ geleneğinin etkisi altında yazılmıştır. Yunan düşüncesinin yeniden doğuşu ya da canlandırıldığı bu dönem, aynı zamanda hümanizma düşüncesinin etkili olduğu bir çağdır. Fakat Thomas More toplumsal ve siyasal karmaşanın yaşandığı bir dönemde belirir. Yaşadığı dönemde önemli bir devlet adamıdır. Avrupa kültürüne asıl damgasını vuran eseri *Utopia*’sıdır ve yaşadığı dönem İngiltere’ sine bir tür ayna tutma niyetini taşır. Bunun yanında skolastiğe ve dönemine karşı hoşnutsuzluğunu ve tepkisini de simgeler. *Utopia*’daki örnek toplum düzeninin temelinde doğruluk, dengeli olma, doğal olan ruhsal ve bedensel zevkleri yaşama gibi doğal erdemlerin hakim olduğu düşünceler yer almaktadır. More, doğal erdemlerin doğal sürecinde gelişmesinin ve yaşanmasının sonucunda toplumun nasıl bir denge ve mutluluk yakalayabileceğini bize göstermeye çalışır. Hıristiyan-hümanist gelecek idealine hakim olan şey, doğuştan gelen bazı zorluklara karşın insan, belirli bir dereceye kadar eğitilebilen bir varlık olduğu inancıdır (Kenyon, 1989). Ütopya bu inancın geçerli olduğunun bir örneğidir. Thomas More, *Utopia*’da ikili bir amaca hizmet etmek için eğitimi işe koşar. O sadece eğitimin ahlaki karakteri teşvik ettiğini, koruduğunu varsaymaz; aynı zamanda eğitimin maddi olarak tatmin edici kendinde bir amaç olduğuna

da inanır. More eğitimi insandaki davranış değişiklikleri meydana getirmek için hayati bir yöntem şekli olarak değerlendirir. Ütopyada bu, insanların devlete karşı bir hareketi ortadan kaldırma yolu olarak görülür ve eğitimle sağlanacak olan sosyalleşme devletin devamı için etken bir unsur durumuna geçer. Bu göstermektedir ki More eğitimi, bilgisizliğin ortadan kaldırılmasının ve insanın doğuştan getirdiği zaafalarını gideren ahlaki değerlerin yerleştirilmesinin bir aracı olarak görülür.

Utopia’da eğitim, insanların tutumlarını denetleyen, erdem ve etik yönü ağır basan bir eğitimidir. Bu eğitim sadece devlet eliyle sağlanan eğitim sistemiyle değil, aynı zamanda bireylerin yaşamı boyunca kendi çabalarıyla edinecekleri birikimle edinecekleri bir eğitimidir. More (1993), yaşadığı dönemde gözlemlediği okul sistemlerini ve eğitim modellerini, “insanın türlü çılgınlıklarına yer veren bir devlet düzeni” olarak betimler. *Utopialıların* tüm alanlarda edindikleri yetkinlikler sadece okul sistemi içerisinde edinilen bilgilerden değil, çoğunlukla “Cumhuriyetin türlü kurumlarında aldıkları eğitimden kaynaklanmaktadır” (More, 1993).

Utopia adasında eğitim kavramından bahsedilirken ağırlıklı olarak kastedilen şey yaşam boyu süren bir eğitimidir. Devletin resmi kurumlarında resmi program çerçevesinden taşmayan sınırlı bir eğitimden, fazla bahsedilmez. Çağımızın yeni yeni anlamaya başladığı bir gerçeği, yani eğitimin yedi yaşında başlayıp yirmili yaşlarda biten bir süreç olmadığı gerçeğini More daha o zamanlar anlamıştı. Günümüzde “Yaşam boyu Eğitim” olarak sistemleştirilmeye çalışılan ve daha çok bireylerin hızla değişen bilgi ve beceri alanlarına katılım ve intibakını sağlamayı hedefleyen bu eğitim anlayışı, *Utopia*’da belli bir öğretim alanıyla sınırlı değildir. Çünkü “Yaşam boyu Eğitim”in asıl anlamı burada yatmaktadır. İnsan meslek ve mutluluğunu, yalnızca halihazırda elde ettiğinin sınırlarını sürekli aşarak bulabilir. Tüketime yönelmiş bir yaşam biçimi insan varoluşunu engelleyen günlük işlerin baskısına bağımlı, sıkıcı ve sınırlı varoluştan bir kaçış olarak görülmektedir. Yaşam boyu eğitimde eğitim, kendi içinde bir değer olarak görülmemekte ve salt yüksek bir statü elde etme ya da maddi kazanç sağlama aracı olarak görülmemektedir (Büyükdüvenci, 1984).

Güneş Ülkesi, 17. yüzyıl, evrenin yapısı üzerinde önemli anlayış değişikliğinin yaşandığı bir dönemdir. Ayrıca bu dönem Avrupa Katolik dünyasının parçalanmaya başladığı, modern dünyayı hazırlayan politik, ekonomik ve kültürel olayların olduğu günlere rastlar. Bir yandan kilisenin katı dogmalarına, diğer yandan krallara karşı başlayan ayaklanmalar, Avrupa’nın çeşitli bölgelerini sarmaktaydı.

Campanella’nın ideal toplumu, Platon’da olduğu gibi bir site devlet şeklindedir. *Devlet*’te olduğu gibi eğitimi, devletin bir işlevi olarak ele almaktadır. Ozmon’un (1969) da çalışmasında saptandığı gibi, Campanella yine Platon gibi, devleti, her bireyin orada hem öğrenci hem öğretmen olduğu büyük bir eğitim kurumu

olarak ele alır. Mesleklerin, el sanatlarının, bilimsel çalışmaların, eğitim işlerinin ve okulların yönetimi yönetici Akıl'ın sorumluluğu altındadır. Bilim adamları ise astrolog, kozmograf, matematikçi, geometrici, tarihçi, ozan, mantıkçı, söz ustası, gramerci, hekim, fizyolog, politikacı ve ahlakçılardan oluşmaktadır. Yine Platon'da olduğu gibi sanatları denetleyen, düzenleyen ve yöneten Akıl'dır.

“Bilgi” ise BİLGİ adı verilen ve bütün bilimleri içeren bir tek kitapta yer alır. Yönetici Akıl, kentın bütün duvarlarını bilimsel resim ve konularla süsletmiştir. Her bilimsel resim ve figürün altında o konuyla ilgili bilimsel açıklamalar yer alır. Bu şekilde bir öğrenim, kentın bütün ev, sokak, tapınak gibi binaların duvarlarındaki resim ve açıklamalardan oluşan bir tür yaygın eğitim şeklinde yürütülür. Campanella ütopyasında okuldan ve okul eğitiminden bahsettiği halde ayrıntılarına inmemiş, sadece bu tür bir eğitim yönteminden sıklıkla bahsetmiştir. Güneş Ülkesi'nde erkek ve kız çocuklar hiçbir ayırım yapılmaksızın her türlü meslek eğitiminden geçerler. Bir yaş ile üç yaş arasında bütün çocuklar, duvarlardaki resimler ve yazıların önünde gezerlerken, hem alfabeyi hem de okumayı öğrenirler. Çocuklar dört bölüğe ayrılırlar. Her bölümün başında, çocuklarla ilgilenen bir başkanla yaşlı bir öğretmen bulunur. Bunlar her işte ve her bilgi alanında denenmiş dürüst kişilerdir.

Modern Dönem: Modern düşünce birçok açıdan bugün de geçerliğini sürdüren bir düşünsel biçemdir. 16. yüzyılın sonlarından başlayarak 17. ve 18. yüzyılın felsefe ve bilimini de belirleyen bir tutumdur. Hem Reform hem Rönesans ve hem de “Modern Düşünce”nin ortaya çıkışındaki ortak yön hepsinin de Orta Çağ düşünüş biçimini şekillendiren kiliseye karşı düşünsel alanda bir bağımsızlık hareketidir. Modern tutum “doğruluğu saptamada” usa uygun ve ussallık ölçütünün benimsenmesi şeklinde özel bir nitelermeye sahiptir. Bacon'un bilime ve onun gücüne duyduğu inançtan dolayı, bilim, artık doğaüstü uğraşın adı değil, insanın derecesini yükselten ve olabilecek her şeyi yapmak ya da inanılmayanın bile başarılmasına dönük umutlar aşıl原因 bir güce dönüşmüştür. İlerlemeye duyulan bu inanç Mumford'un (1996) da belirttiği gibi Hıristiyan kilisesinin dünyaya ait istekleri için bir otorite olan azizlerin kutsallığında olduğu gibi, bilimsel ideolojinin tümel etkisi, insan yaşamı dahil olmak üzere, doğal yaşamın tüm tezahürleri üzerinde dıştan kontrol etmenin hem araçların hem de meşruiyetini kazanmaya yaramıştır. Bu ilerleme düşüncesini “makinanın mitolojisi” olarak eleştiren Mumford; “dünyanın her çağının gerçek zenginliği, mutluluğu, bilgiyi ve belki de insan ırkının erdemini artırmıştır ve hala da artırmaktadır” diyerek, bilimin toplumsal alanın bütününe olan etkisini dile getirirken, bilimsel ilerlemenin tarihsel bir aşamanın sonucu olduğuna da işaret eder. Bu ilerlemeci bilim yaklaşımından en çok etkilenen ütopyacı düşüncedeki etkisi, zenginlik, refah, bolluk mutluluk gibi kazanımların artık bilimin yardımıyla elde edilebileceği inancına dönüşmesi olmuştur. Böylece cennet yeryüzüne inecektir.

20. yüzyılda ilerleme düşüncesi teknolojinin basit bir ilerlemesi değil, aynı zamanda insan zekası ve dehasının bir sonucu olarak anlaşılmıştır. Mutluluğu ve huzuru yaratacak olan klasik ütopyaların erdemliliğe ait ilkeleri değil, bilimin ilkeleridir. Teknolojideki gelişmeler, üretim tekniklerindeki avantajlar, toplumsal etkileşim, teknik, psikolojik ve genetik bilimlerdeki ilerlemeler, önceden öngörülebilir bir gelecekte dünyadaki bütün insanlar için uyumlu ve düzgün bir yaşama sahip olunabileceği düşüncesini makul kılmaktadır (Katep, 1968). Anti-ütopyacı yaklaşımda bu avantajların insanın özgürlüğü ve doğası üzerinde bir tehlike oluşturduğu düşüncesi egemen olmuştur.

Modern dönemin karakteristik özelliklerinin ele alındığı Cesur Yeni Dünya, - Huxley (1894-1963)- en çok bilinen ve karşı ütopya olarak nitelendirilen ütopya türünün en önemlilerindedir. Cesur Yeni Dünya'nın, demokratik düzene ve bireysel özgürlüğe yer olmayan makinalaşmış bir toplum modelini eleştiri amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Cesur Yeni Dünya'da eski uygarlığın ve bu uygarlığı yaratan tüm değerlerin unutulması için bir dizi koşullama yöntemleri geliştirilirken, özellikle de tarih dersi diye bir ders okullarda yer almaz. Eskiden olduğu gibi uzun yıllar süren ve insanın zorlamayla davranmak zorunda kalacağı, ahlaki eğitim, ruhsal temizlenme, insanın nefsinin terbiye etme süreci yok. "Sadece üç gramlık Soma alındı mı herkes erdemli olabilir artık. Gözyaşsız Hıristiyanlık" (Huxley, 1989).

Uykuda Öğrenim (İpnopedia) : Cesur Yeni Dünya'nın yöneticileri önceleri, herkes için gerekli olan bilgilerin İpnopedia denilen bir yöntemle, sadece zihinsel olarak bilgilerin elde edilebileceğini varsaymışlardı. Daha sonra ise bilginin koşullanma ile olabileceğine ulaştılar. Çünkü insan bir şeyin ne olduğunu bilmeden insan o şeyin bilimini öğrenemezdi. Ama bu İpnopedia (Uykuda Öğrenim) yöntemi yalnızca ahlak eğitimi için kullanılıysaydı geçerli olabilirdi. Çünkü Cesur Yeni Dünya'nın ahlak anlayışı akla dayanmamaktadır (Huxley, 1989).

Daha önce öğretim yöntemi olarak kullanılan tüm yöntemler, klasik ders anlatma yöntemleri ya da değişik zor kullanma yöntemleri işe yaramamış ve sonunda Düzenleyiciler daha yavaş işleyen ama çok daha güvenilir olan Dış-Doğum, Yeni Pavlov Koşullandırması ve Uykuda Öğretim yöntemleri ile Cesur Yeni Dünya'nın öğretim yöntemlerinin temelini oluşturmaktadır. Uykuda Öğretim (İpnopedia); küçük çocukların daha okula başlamadan önce sekiz aylıkken başladıkları bir öğretimdir. Her uykuya yattıklarında uyanmadan önce kırk-elli kere tekrarlanan sözcüklerdir. Örneğin; her sınıfa ait olarak üretilen çocuklar, kendi toplumsal sınıflarının özelliklerini bu yöntemle zihinlerine kazırlar. Otuz ay süreyle haftada üç kere. Daha sonra ileri düzeydeki derslere geçilir. Bu yöntemle bütün bireyler ait oldukları sınıfların özelliklerini, Alfa, Beta, Gamma ya da İpsilon olarak, kabullenmeleri için Uykuda Öğretim yoluyla şartlandırılırlar. Okulda küçük çocuklara, özellikle öğle uykusunda, yukarıda sayılan derslerin konuları dinletilir ve bilinç altlarına yerleştirilir. Öğretimin gerçekleştiği mekanlar, bu yöntemlere uygun olarak yapılan Duygusal

Mühendislik Okulu gibi okullar yanında koşullamayı destekleyen, Duygu Filmleri, Sentetik Ses ve Müzik yayını yapan Propaganda Büroları'dır. Bu tür çalışmalarda yapılan şey, koşullamaya yönelik oyunlar, müzikler, duysal gösteriler için senaryolar yazma, ipnopedik kafiyeler ve propaganda vecizeleri bulmadır. Çünkü Cesur Yeni Dünya'nın öğretim ilkelerine göre, "sözler doğru kullanıldığında röntgen ışınları gibidir, her şeyi delip geçer. Okur okumaz işler" (Huxley, 1989).

Diğer taraftan *Ada* (Island) Huxley'in düşünüyü kurduğu, aslında olmasını arzu ettiği gerçek bir ütopyadır. *Ada* romanı aynı Platon'un Devlet'i ve Campanella'nın Güneş Ülkesi gibi bedensel yönden mükemmel insanlardan oluşan mükemmel bir toplumu anlatır. Huxley burada da toplumun ıslahı için geleceğin bireylerini yaratmada yapay döllenme yöntemini benimser. Cesur Yeni Dünya'da olduğu gibi ütopyik bir toplumda düşünilebilen aşırı mükemmellik sonucu ortaya çıkacak olan olumsuz sonuçlara yer verilmez. Bu yönden Huxley her ne kadar karşı ütopya yazarı olsa bile bu çalışmasıyla da klasik bir ütopyacı olarak karşımıza çıkmaktadır (Ertuğrul, 1977).

Huxley, Cesur Yeni Dünya'da bilimin egemenliği ile insanlığın mutluluğunun kesinlikle sağlanabileceği varsayımından hareket etmektedir. Bu varsayımıyla Huxley, sanki Bacon'ın bilimsel yönetime olan inancının dile getirmektedir. Aynı zamanda da 20. yüzyıl İngiliz yazınında ütopya romancılarının öncüsü olan H. G. Wells'in düşüncelerini aktarır gibidir. Aslında bu inancın öncüsü Wells'tir. Bu inanç çizgisinde olan Huxley, bu doğrultuda kurulmuş bir devlet-toplum modeli sunar. Bu inanç doğrultusunda Huxley, bilimin insan mutluluğunu, doğum öncesinden başlayarak adım adım örgütleyebileceğini anlatır (Göktürk, 1982). Bu inanç aslında Rönesansla birlikte değişen bilimsel anlayıştır. Fakat Huxley'in umutları, insanın geleceği konusunda kötümser bir kuşkuya dönüşmektedir. Cesur Yeni Dünya'dan otuz yıl sonra *Ada*'da çizdiği toplum modeliyle bu düşünceleri kısmen düzeltir gibidir. İnsanın özgürlüğü ve toplumsal mühendisliğin zararları noktasında klasik ütopyaların sıkı bir eleştirisi niteliği taşıyan Cesur Yeni Dünya'nın alternatifini *Ada*'da sunar.

İkinci Dünya savaşının ardından başlayan soğuk savaş dalgası ve baskıcı yönetimlerle, bilimin, insanlığın yıkımına nasıl araç edilebileceğini, toplumlar arası tüketim hırsıyla insanların teknolojiye nasıl köle olabileceklerini, kitle iletişim araçları ile kolayca manipüle edilebilen yirminci yüzyıl çağdaş toplumlarının, git-tikçe özgürlüğünü ve yaratıcılığını nasıl yitirdiğini betimler. Bu nedenle Huxley, sonunda bu sorunlardan kurtulmuş bir *Ada* toplumu düşler (Göktürk, 1982).

Pala toplumu gerçek haritalarda yer almayan fakat Uzak Doğu'da düşsel bir adadır. Bu *Ada* toplumunun temel özelliği, her ütopyada olduğu gibi, olabildiğince mutlu, özgür bir yaşama sahip olmalarıdır. Bunun sağlanması Batı bilimi ile Doğu'nun yaşam bilgeliğinin kaynaştırılması ile olmaktadır. Palalılar doğuştan barışçı, ordusuz, silahsız ve cezaevine sahip olmayan bir toplumdur. Rendang

ülkesi Ada romanında Huxley'in düşlemediği ve benimsemediği bir karşı ütopya örneğini oluşturur (Ertuğrul, 1977). Pala toplumunu kuranlar amaçlarına ulaşmak için en önemli araç olarak eğitim kurumlarına büyük önem verirler. Eğitim ilk olarak aile içinde okul yaşına gelmeden başlar ve yaşamın içine tam anlamıyla girinceye kadar devam eder. Okullarda değişik bilim alanlarının kavramları, amaçları, ortak bir insanlık idealine göre biçimlendirilerek öğretilir. Teorik bilgilerin yanında ülkenin gençleri bir işte çalışarak el becerilerine de sahip olurlar. İnsanlar eğitim sürecinde her şeyden önce akıllı, çalışkan ve özgür bireyler olarak yetiştirilmek istenir. Ruhsal gelişimi bedensel gelişiminin, yaşının gerisinde kalan çocuklar (Peter Pan'lar) dört buçuk beş yaşlarında özel eğitime alınırlar. Farklı tipler saptanarak uygun iyileştirme yöntemleri uygulanır. Böylece geleceğin başarısız insanları, suçlu adayları, zorba ve sadistleri, insanlık düşmanları, silah ve zor kullanmadan, yararlı yurttaşlara dönüştürülür. Ada'daki eğitim anlayışına göre, vaazlar, bunları destekleyen psikoterapi, hapishaneler, suçluluk oranında bir değişim yapmadığı gibi artırır.

Huxley, Ada'da öngördüğü eğitim sisteminde salt teorik eğitimi yetersiz bulmaktadır. Sadece uygulamalı olmayan bilimlerin eğitimini değil aynı zamanda teorik değerden yoksun olanları da yetersiz bulur. Huxley'e göre teknik alanlarda yetiştirilen bireyler, toplumsal bilimlerden yoksun olmalarının sonucu tek yönlü ve dar görüşlü olarak yetişmektedirler. Halbuki eğitimin amacı bireyin her yönünü geliştirmek olmalıdır. Bu nedenle Pala toplumunda "Courses in Humanities" denilen dersler, okullarda vazgeçilmez dersler olarak görülür. Dengeli ve mükemmel bireylerin eğitimi için sadece sosyal bilimler de yeterli değildir. Zihin-beden ikilemini gidermek ve bu iki boyut arasında uyumu sağlamak ve çeşitli işleri, "en az zorlanma ve en yüksek bilinç uyanıklığı ile yapmayı öğrenmek" için her birey on dört yaşına gelince günde doksan dakika "ağır işçilik" denilen bedensel işlere koşular. Ayrıca her devlet memuru bu uygulamanın uzantısı olarak günde iki saat çeşitli bedensel işler yaparlar. Böylece her tür meslek grubundan her tür insanı ve çalışma ortamını tanıma olanağı bulurlar. Bu temel eğitimin bir bölümüdür. Okul eğitimi yanında çeşitli fabrika ve atölyelerde belli bir süre çalışmak herkes için yeni ve farklı bir yaşamsal deneyimdir. Çünkü "kitaplardan edinilen bilgiler hiç bir zaman kişisel deneyimin yerini tutmaz (Huxley, 1983).

Eğitimin diğer önemli bir amacı da; bireylerde "şüphencilik"i geliştirerek, her şeyi araştırmadan ve gerçeği bulmadan inanmanın önüne geçmedir. Bunların yanında, Pala toplumunun eğitim sisteminde tek yönlü, tek tip bir insan yetiştirme yer almaz. Çünkü onlara göre insan kafa ile gövde gibi bilim ile yaşam da birbirinden ayrılmaz gerçeklerdir (Huxley, 1983). Ütopyada "iyi okul"un ölçütü başarıdır fakat bu başarı tek boyutlu bir anlam taşımaz. Yaşamın her alanında "başarı" söz konusudur. Ada'da eğitim; "bireyler neye yararlar?" sorusuna cevap olarak programlanmaktadır. Bu sorunun cevabı nerede ne için eğitildiklerine bağlıdır. "Örneğin Amerika'da kızlar ve oğlanlar toplu tüketime yararlar. Toplu tüketimin doğal sonucu kitle iletişimi, kitle tanıtımcılığı, televizyon, sinir ilaçları,

bilimsel düşünce ve sigara gibi kitlesel uyuşturuculardır. Avrupa da artık toplu tüketim kültürüne geçtiği için aynı süreçtedir. Ya Rusya? Orada bireyler ulusal devleti güçlendirip ayakta tutmaya yaralar. Sürüyle mühendisin, fen hocasının ve her an savaşmaya hazır tanklarla hidrojen bombalarıyla donatılmış askeri toplumun varlık nedeni budur. Pala eğitim felsefesinde eğitim olgusu. “Olabilirlik durumundan olmuşluk durumuna geçirilmeye yarar” (Huxley, 1983).

Ortak Eğitimsel Değerler ve Ütopyalardan Beklentiler Ne Olabilir?

Ütopya tarzının en bilinen klasikleri sayılan ütopyalarda bazı ortak özellikler önemli ipuçları taşımaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

Bütün farklı özellikleriyle birlikte genel olarak ütopyalar “rasyonel”dirler: Bu rasyonellik, farklı ütopyalarda farklı şekilde gözükabilir. Her şeyin planlanması, planlı olması, matematiksel bir kesinlik taşıması, akıl, mantık, ve bilimsel düzene duyulan inançtan ve var olan durumda gözlenen karmaşa, haksızlık, eşitsizlik ve benzeri düzensizliklerin verdiği rahatsızlıktan dolayıdır. Özellikle *Devlet*’te, Platon, “rasyonel” olmayı “akla göre davranmak” olarak algılar. Platon’un “akıl” anlayışı ise, mutlak doğruluğun ve hakikatin kendisi olan ideal akıdır. Bu akıl, evrensel, mutlak değişmez düzenin bütünsel olarak kendisidir.

Ütopyalar eşitlik ve genel yarar ilkesi üzerine kuruludur: Ütopyalarda bireylere, diğer bireyin yoksulluğuna neden olabilecek her türlü lüks yasaklanmıştır. Toplumsal kötülüğün kaynağı olarak aşağılanan para ve mal biriktirme hırsı sürekli olarak, “paylaşım” ve “genel yarar ilkesi” lehine toplumdaki uzak tutulur. Bu eşitlik, kişisel özelliklerin ve yetilerin eşit olmadığına eşitliğidir. Bireysel eşitsizlik, bireysel farklılıkların kabulünden başka bir şey değildir. Doğal yetilerden gelen üstünlükler, gerçek imtiyazlara yol açmamaktadır. Vexliard’ın (1967) da belirttiği gibi, hatta bazı üstünlüklere sahip olanlara, “onore” edilen ama ödüllendirilmeyen bir sorumluluk yüklenir.

İnsan mükemmel hale getirilmeye uygun bir varlıktır: Toplumsal hayatın ve toplum düzeninin doğal bir zorunluluk olduğuna inanan bütün teoriler, insan doğası, toplumun doğası ve devletin doğası gereği bazı düzenlemelerin ve sınırlamaların zorunluluğunu savunurlar. Bu düşüncenin temelinde ise örtük olarak insanın doğuştan insanın doğuştan uyumsuz, kusurlu ve bencil olduğu varsayımı yer almaktadır. Buna karşın ütopyalar genelde, insanın doğuştan mükemmel ya da doğuştan kusurlu olduğuna değil, “insanın doğuştan uyumlu ve düzenli hale getirilmeye uygun” olduğuna inanır. Ütopyada arzu edilen birey tipi, gerekli ilkelerin ve kuralların yerine getirildiğinde ulaşılabilecek bir amaçtır. Bu nedenle ütopya teorilerinin ortak yönü, “hiçbir şeyin doğuştan olmadığı” varsayımıdır. Huxley’in Ada ütopyasındaki kahramanı, “umudumuzu yitirmeyiz, çünkü her şeyin tarih boyunca olduğu gibi kötü olmasının gerekmediğini biliyoruz” der. Çünkü tarih, insanların bilgisizliklerini ve bu bilgisizliği siyasal veya dinsel dog-

malar şekline büründürmek için yapmaya itildikleri şeylerin belgelenmesidir (Huxley, 1983).

“Ahlak” mutlu olmak için zorunludur : Tarih boyunca birçok düşünürün tasarladığı toplumsal düzen aynı zamanda ahlaki bir düzendir. Toplumsal planda yaşanan rahatsızlıklar ve haksızlıklar mükemmel bir düzen tasarısında en başta ahlaki davranışların gözetilmesine neden olmuştur. Platon’un da üzerinde durduğu temel noktalar arasında “etik ilkelere uygun davranma” temel belirleyicilerdendir. Thomas More, doğal erdemlerin doğal sürecinde gelişmesinin ve yaşanmasının sonucunda toplumun nasıl bir denge ve mutluluk yakalayabileceğini bize göstermeye çalışır. “Eğitimin bu fonksiyonu, insanları öyle bir yaşam biçimi içine sürüklemelidir ki insan, mümkün olduğu kadar İsa’ya benzemeye çalışmalıdır. More, bu düşünceyi biraz daha esneterek, eğitim her ne kadar mutlak kurtuluş için yeterli değilse bile eğitim sayesinde ruhun erdemle eğitilmiş olacağına inanır. More, Batı eğitimindeki en eski sorunlardan biri olan “toplumsal doğruluk ve fazilet ilkesini” *Utopia*’da ele alır: bu, “bilgi ahlakıyla eğitimin uygunluğu problemidir. Eğitim bireylerde istenilen davranışları geliştirmeye yönelik olarak düşünülürken aynı zamanda da istenilmeyen davranış ve tutumlara da bir set çekme olarak düşünülür.

Çalışmak etik bir sorumluluktur: “Çalışmak”, “iş”, “emek” gibi kavramlar ütopyalarda her bireyin toplumsal sorumluluk alanına giren kavramlardır. Platon çalışma eylemini “adalet” kavramıyla ilişkilendirerek etik bir alana çeker. Her insan çalışmak üretmek zorundadır. Üretmek ise ancak “en iyi olduğu alanda” çalışarak yapılabilecek olan bir eylemdir. Kişiler bilgi ve beceri sahibi olduğu, ya da eğitimini aldığı meslek alanlarında üzerine düşen görevi yapmaları, en üst düzeyde bir ahlaki tutumdur. Bu şekilde “doğru” ve “yanlış”, “adil” ve “adil olmayan”, şekline dönüşmektedir. “Adil olmayan” ise bozulma ve kaosun en önemli nedenidir. Bundan dolayı “çalışmak” sadece ekonomik bir zorunluluk değil aynı zamanda etik bir zorunluluktur. Kişinin “yapabileceğini yapmaması” ya da “yapamayacağını yapması”, Platon gibi konuşursak, her toplumsal sınıfın, sınıfına uygun olan işi yapmaması ve diğer sınıflara ait olan işe, yaratılış mayasında olmayan gözü dikmesi toplumsal denge ve uyumun bozulması için yeterli nedenlerdendir. Bu nedenle ahlaki olarak da erdeme uygun olamayan, etik ilkelere aykırı bir tutum olacaktır. Dolayısıyla da gerekli olanı yapmamak, hiç bir şey yapmamakla eşittir.

Eğitim yaşam boyu devam eden bir süreçtir: Ütopyalar genel olarak gözden geçirildiğinde, eğitim sistemi, belli yıllarla sınırlanan bir sistemden çok hayatın bütün alanlarına yayılan bir programla karşımıza çıkmaktadır. Çalışma sevgisi, topluma yararlılık, maddi eşitlik ve bolluk, nitelikli bir yaşam için eğitim ve sürekli eğitim, ütopya insanının tabii olduğu eğitim felsefesinin, yaşam boyu süren bir eğitimsel yaşamdan ibaret olmasındandır.

Ütopyaları eğitim kavramı açısından incelediğimizde, bu özelliklerin dışında başka noktalara da değinmek mümkün olabilir fakat burada asıl vurgulamak istediğimiz nokta insanın sahip olduğu değerlerin değerlendirilebilmesidir. İnsanın bilgisinin, onun duygu, düşünce ve yaşam dünyasını etkilemeksizin oluştuğunu, dönüştüğünü sanmak büyük yanılğı olur. Ölçülebilir, hesaplanabilir, kısa vadeli sonuçlar elde etmeye yönelik yüzeysel pragmacı yaklaşıma karşı, insanın bütünlüğünü anlama yolunda düşlerimiz, İnam'ın (1996) deyişiyle; "... yalnızca yaşamımızın anlamını irdelemek amacıyla değil kendimizi ve dünyayı değiştirme uğraşında atılım sağlayıcı, arayıcı bir işlev" görebilirler. Bu anlamda ele alınan; insanın ütopyası ve ütopyik tutumu, özellikle yeniden düşünülmesi ve yeniden kurgulanması gereken eğitim anlayışımız da, layık olduğu gereken yeri almasıdır. *Hatta, yalnız akılla kavranmış olanla değil, aynı zamanda akılla kavranamayacak olanla da diyalogu sürdüren açık bir akıldan yana olmalıyız.* Salt akılla yaşanabileceği hayaline kapılmaktan kendimizi kurtarmalıyız. Varlığımızı daha iyi anlamamıza yardımcı olacak, düşselliğimiz, imgeci yönümüz, hayalimiz, hülyalarımız, hatta akıldışı olarak nitelenen yönlerimizden oluşan yeteneklerimizi anlamalı ve onlarla diyalog kurmalıyız.

Ütopya, günümüzde modası geçmiş bir kavram olarak küçümsenmekte değil midir? Bu yüzden her şeyin para ve iktidar olarak yüceltildiği bir "karşı ütopya" yaşamakta değil miyiz? Buna karşın eğitimsel sorunların halledilmesi açısından acil olarak ihtiyaç duyulan, her zaman öne çıkarılan "yaratıcılık" kavramı gündeme gelince, bu soruna ütopyik bir tutumla yaklaşma gereği kendini hissettirmektedir. Ayrıca mükemmel bir gelecek ve yaşam öngören ütopyalarda eğitim kavramı bu ortamı düzenleyen temel bir fonksiyona sahiptir ve kurumların sürekliliği için ütopyalar eğitime dayanırlar. Ütopyalarda ortaya konulan eğitim anlayışı, ütopyadaki toplum anlayışını kavrayabilmek için bir projeksiyon görevi üstlenir. "Doğru" bir toplum için gerekli "eğitim" in ne olabileceği bu şekilde ortaya konulur. Çünkü ütopya yazarı, kendi toplumunun iyi bir gözlemcisidir ve toplumunda saptadığı "kötü gidiş" in nedenini ve çözümünü ütopyasında "eğitim" kurumuyla gidermeye çalışacaktır. Aslında yaşanan durumda da "eğitim", daha iyi bir gelecek ve daha iyi bir dünyaya ulaşmak için kullanılan en önemli araçtır. Diğer taraftan *ütopyalar yaratıcı düşüncenin ürünüdürler.* Yaratıcılık günümüzde ise sadece sanat eğitimi gibi romantik bir alana sıkıştırılmaktadır. Bu yetilere, her şeyden önce, bu yetileri sağlayıcı eğitim programlarına, bundan da önce eğitim felsefelerine gereksinim olacaktır. Yaratıcı, eleştireci ve sürekli mükemmelliğe doğru ilerletici düşünsel yetiler taşıyan bireyler ancak bu sayılan niteliklerin amaçlandığı eğitim felsefeleri doğrultusunda geliştirilen programların oluşturulması en azından düşünülmesiyle gerçekleşecektir. Burada örtük olarak önerilen şey "ütopyik" tutumun önemsenmesi ve ütopyalarda sunulan mesajların dikkate alınmasının gerekliliğidir.

SONUÇ

Çalışmanın başından beri üzerinde durulan nokta, ütopya ile eğitim kavramı arasında belirleyici bir yönün varlığıdır. Özellikle ele alınan ütopyalarda eğitim, hem kavramsal açıdan hem de kurumsal açıdan ütopyanın temelini oluşturmaktadır. Genellikle birçok politik düşünce yer alsa da, ütopyada yazarın zihninde yer alan amaçların gerçekleşmesi için asıl enstrüman “eğitim”dir. Ütopyasını politik amaçlara yönelik oluşturan düşünürler bile, en azından, eğitimi vazgeçilmez bir araç olarak kullanmaktan uzak duramamışlardır.

Platon’un yöntemini izlemek, “var olan” sorunlara, “olması gerekeni düşleyerek” cevap bulmaktır. Yoksa tek bir ütopya örneğini değişmez bir şablon olarak kullanıp, yeni açılımlara, yeni düşünme biçimlerine yer verilmediği zaman sonuç, tehlikeli sonun kaçınılmazlığı olacaktır. Ütopya var olan olumsuzluklara yönelik bir çözümse, her zaman değişmek, değişimi kendi içinde üretmek, dünün ütopyası olarak, bugünün gerçekliğine, oradan da yine geleceğin ütopyasına doğru sürekli hareket etmek zorundadır. Bu olmazsa, toplumsal huzur adına düşlenen her şey akıl dışılıklara, mutsuzluğa ve baskıya dönüşen bir kabus olacaktır. Huxley’in *Cesur Yeni Dünya*’sında, bilimsel açıdan her şeyin mümkün olabileceği düşünülen günümüz bilimsel anlayışıyla, günün birinde insanlığın gelebileceği noktayı yine insanın kendisinin hazırladığına işaret etmesinin amacı budur.

Platon’dan Bacon’a ve hatta 20. yüzyılın karşı ütopyacılara kadar bütün ütopyacılar sonuçta düşledikleri toplumsal yapıyı var olan kötülüklerden kaçıp “düşse sığınma” aracı olarak oluşturmamışlardır. Düşlenen bu toplumsal düzene kimse karşı çıkmamalı ya da çıkmaz diye de düşünmemişlerdir. Sadece “herhangi toplum bu ilkelere uygun davranırsa mutlu olur” düşüncesinde olmuşlardır. Campanella’nın (1985) da belirttiği gibi, din adamları din kurallarına günah korkusuyla değil, daha önemli şeyleri gözetmek amacıyla uyarlar. Bütün kurallara uydukları zaman da mutlu olurlar. Söz ustaları bir söylevin en iyi ve en kusursuz kurallarını koyarlar, filozoflar da eksiksiz bir eser tasarlayabilirler. Ama hiçbirisi yakasını kusursuzluktan kurtaramaz. Tanrıbilimciler ermişlerin hayatını anlatırlar ama hiçbirisi onlar gibi hayat süremez. Hangi insan ya da hangi ulus İsa’nın yaşadığı gibi yaşayabilir? Bütün bunlara bakıp da kutsal kitaplar boşuna yazılmıştır mı diyeceğiz?

Ütopyacı tutumun da amacı dünyada bir cennet-hapishane kurmak da değildir. İnsanlığı Altın Çağa döndürmek ya da her şeyin dondurulduğu bir sıkıcı mükemmellik düzeneğine sıkıştırmak da değildir. İstenilen şey belki de “daha az mükemmellik ama daha çok özgürlük”tür. Daha az “umutsuzluk”, daha çok “umut”tur. Sadist isteklerle dolu, kin ve isyanlarla yapılan bir reform ya da politikalar üretmek değil, “iyi niyetle yola çıkma”dır. Bu ise “yeniden yaratmak”, “yeniden düşünmek” ve “yeniden istemek” demektir. Bu “yeniden”lik, politik alanda olacağı gibi diğer kurumsal alanlarda da oluşturulabilecek bir tutumdur.

Örneğin, eğitim kurumlarında, eğitim program, amaç, ilke, yöntem, araç vb. boyutlarda işe koşulabileceği gibi, “eğitim” kavramının bu güne kadar çağrıştırdığı tüm “imgeler”in yeniden kurulmasını sağlayabilmelidir. Bu tutum, var olan ve hoşnut olmadığımız durumların ortadan kalkması için “yeniden düşlemek”, “yeniden kurmak”, “yeniden yaratmak” şeklinde oluşabileceği gibi, olabilecek olumsuzluklardan uzak durmayı öğrenerek ve öğreterek de gerçekleşebilir. Çünkü ütopyik tavrıda “olumsuzluklar” yanlış düşünmenin ve yanlış eylemlerin sonucu, “iyi”lik ise varlığın doğal hali olarak varsayılmaktadır.

Ütopyalar geleceği kurmada, rahatsız edici var olanı yeniden oluşturma yöntemini bize sunmaktadır. Bu nedenle geçmiş, nostaljik hayıflanmalarla özlem duyulan ve kaybolmuş bir cennet değildir. Cennet kaybedilmiş değildir.

KAYNAKLAR

- Benhabib, Ş. (1999). *Modernizm evrensellik ve birey*. Çev: M. Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Buber, M. (1983). *Paths in utopias*. Tel Aviv: Am Oved.
- Büyükdüvenci, S. (1984). Yaşamboyu eğitim felsefesi üzerine. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16, 2.
- Campanella, T. (1985). *Güneş ülkesi*. Çev: V.Günyol- H.Kazgan. İstanbul: Sosyal Yay.
- Dan, A. (1995). Know thyself. *Political Theory*, 2, 304-330.
- Eliade, M. (1993). *Mitlerin özellikleri*. Çev: S.Rıfat. İstanbul: Semavi Yay.
- Farabi (1990). *El-medinetü'l fâzıla*. Çev: A.Arslan. Ankara: Kültür Bak. Yay.
- Frankel, B. (1991). *Sanayi sonrası ütopyalar*. Çev: K.Duran. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Gorz, A. (1980). *Elveda proleterya*. Çev: H. Tufan. İstanbul: Afa Yay.
- Göktürk, A. (1982). *Ada -İngiliz yazınında ada kavramı-*. İstanbul: Adam.
- Gutek, G. L. (1988). *Philosophical and ideological perspectives on education*. Boston: Allyn and Bacon.
- Ertuğrul, G. (1977). *Aldous Huxley'in ütöpik dünyası*. Erzurum: A. Üni. Bas.
- Hansot, E. (1974). *Perfection and progress : two modes of utopian thought*. Cambridge : MIT Press.
- Huxley, A. (1989). *Cesur yeni dünya*. Çev: E. Gürol. İstanbul: Güneş Yay.
- Huxley, A. (1983). *Ada*. Çev: S. Akar. İstanbul: Yol Yay.
- İnam, A. (1996). Hulya eğitimi. *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi - 23 - 26 Ekim, 2*, 199-201.
- Jaeger, W. (1986). *Paideia: the ideals of Greek culture*. Oxford: Oxford Üni. Press.
- Katep, G. (1967). Utopias and utopianism. *Encyclopedia of philosophy*, 8, 212-218.
- Katep, G. (1968). Utopianism: utopias and utopianism. *International Encyclopedia of Social Sciences*. New York: Mc Millan Co. Pres. 262-269.
- Kenyon, T. (1989). *Utopian commonism and political thought in early modern England*. London: Pinter Publishers.
- Kumar, K. (1991). *Concepts in social thought – utopianism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kumar, K. (1999). *Sanayi sonrası toplumdun postmodern topluma*. (Çev: M. Küçük). Ankara: Dost Kitabevi.
- Marcuse, H. (1968). *Industrialization and capitalism in the work of Max Weber- essays in critical theory*. Boston.
- Marcuse, H. (1975). *Tek boyutlu insan*. Çev: A. Timuçin- T. Tunçdoğan. İstanbul: May Yay.
- Markus, G. (1999). *Kültür toplumu: modernliğin kuruluşu. Tabiiyül gücünü yeniden düşünmek*. G. Robinson-J. Rundell (Ed). Çev: E. Başer. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Moran, B. (1991). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. İstanbul: Cem-Kültür Yay.
- More, T. (1993). *Utopia*. Çev: S. Eyuboğlu-V. Günyol. İstanbul: Cem Yay.

- Morin, E. (1988). *Avrupa'yı düşünmek*. Çev: S. Tekeli. İstanbul: Afa Yay.
- Mumford, L. (1969). *The story of utopias*. New York :The Viking Pres.
- Mumford, L. (1996). *Makine efsanesi*. Çev: F. Oruç. İstanbul: İndsan Yay.
- Ozmon, H. (1969). *Utopias and education*. Minneapolis : Burgers Publishing Company, IV.
- Plath, D. W. (?). *Aware of Utopia*. D. W. Plath (Ed.). İllinois: University of İllinois Press.
- Platon (1995). *Devlet*. Çev: S. Eyüboğlu- M.A. Cicoz. İstanbul: Remzi Kit.
- Polak, F.L. (1966). *Utopia and cultural renewal*. Frank E. Manuel (Ed.). London: Souvenir Press.
- Rundell, J. (1999). *Tabiiyül gücünü yeniden düşünmek*. G. Robinson-J. Rundell (Der.) Çev: E. Başer. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- San, İ. (1996). Yaratıcı eğitim için gerekli yenilikler-bir sanat eğitimci gözüyle- *Eğitimimize Bakışlar-1*. İ. Fındıkçı (Ed.). İstanbul: Kültür Koleji Eğit. Vakf. Yay.
- Storr, A. (1992). *Yaratma dürtüsü*. Çev: İ. Babacan. İstanbul: Yayınevi Yay.
- Sunar, İ. (1986). *Düşün ve toplum*. İstanbul: Birey ve Toplum Yay.
- Tanilli, S. (1997). *Yaratıcı aklın sentezi -felsefeye giriş-*. İstanbul: Adam Yay.
- Tillich, P. (1966). *Critique and justification of Utopia*. F.Manuel (Ed.), London: Souvenir Press,
- Touraine, A. (1995). *Modernliğin Eleştirisi*. Çev:H.Tufan. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Turgut, İ. (1991). İmgeleme ve nitelikli eğitim, *Eğitimde Nitelik Geliştirme Sempozyumu-*. İst: Kültür Koleji, 25-27.
- Vexliard, A. (1967). Ütopyanın psikolojisi. *Araştırma-D. T. C. F. Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5, 298-312.
- Waterous, F.B. (1989). From Salamon's House to the Land-Grant College: practical arts education and the utopian vision of progress. *Educational Theory*, Fall, 39 (4), 34-45.

YAZAR HAKKINDA...

Yrd.Doç.Dr. Öztürk, Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde eğitimin sosyal ve tarihi temelleri öğretim üyesi ve Eğitim Fakültesi dekan yardımcısıdır. Çalışmaları eğitim tarihi ve eğitim felsefesi ile ilgilidir.

İletişim Adresi: Faruk Öztürk, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 65080, Van.

E-posta: farukozturk@msn.com

ABOUT THE AUTHOR

Asst.Prof.Dr. Öztürk is a professor of Social and Historical Foundations of Education at Yuzuncu Yil University and he is vice dean of the Faculty of Education. His research areas include history of education and philosophy of education.

Correspondence Address: Faruk Öztürk

Yuzuncu Yil Universitesi, Egitim Fakultesi, 65080, Van, Turkiye.

E-mail: farukozturk@msn.com